

MAASTIKUKUVAND EESTI KEELES

MARI UUSKÜLA, URMO TREISALT,
HANNES PALANG

Annotatsioon. Maastik on geograafia keskne mõiste, millel on kinnistunud definitsioon. Samas ei teata, kuidas mõtlevad maastikust eesti keele kasutajad, kes ei ole erialaspetsialistid. Artiklis keskendume küsimusele, kuidas kõneletakse maastikust eesti keeles. Loetelukatse analüüs näitas, et maastik seostub enamasti loodusega, st mitte linnaga. Küsimuse „Mis on maastik?“ kvalitatiivne sisuanalüüs paljastas aga maastikukäsitluse teistsuguse olemuse: maastik on eesti keele kõnelejate jaoks nii looduslik kui ka inimtekkeline nähtus. Maastikku kirjeldati võrdselt kui maa-ala ja keskkonda, kuid mõne keelekasutaja jaoks on maastik siiski seotud tajukogemuse ja tunnetusega. Vanemad inimesed oskavad nimetada rohkem maastikusõnu ning neil tundub olevat noorematest põlvkondadest rikkalikum sõnavara. Lisaks näeme, et maastikusõnad ei moodusta sellist homogeenset semantilist välja nagu värvinimed, kehaosad või muusikainstrumentid.¹

Võtmesõnad: semantika, semantiline väli, sõnavara, mentaalne leksikon, maastik, eesti keel

1. Sissejuhatus

Eesti keeles võttis sõna *maastik* esimesena tarvitusele 20. sajandi alguses kirjanik Gustav Suits, kes kasutas seda 1905. aasta Noor-Eesti kunstinäituse kataloogis maastikumaali tähenduses (Paatsi 1995; Uusküla jt 2020; Palang 2025).² Geograafid hakkasid *maastikku* kasutama üldtunnustatud terminina alates 1880-ndatest aastatest (Palang 2025: 371). 1919. aastal Tartu Ülikooli geograafiaprofessoriks kutsutud soomlane Johannes Gabriel Granö näitas oma artiklisarjas (vt Granö 2022) kätte jooned, mida

¹ Artikkel valmis Eesti Teaduste Akadeemia grandiga TAU25003 „Maastikuline identiteet ja selle väljendumine keeles“ toel. Täname kahte anonüümset retsensenti tähelepanekute ja soovitude eest.

² Täpsemalt vaata sõna *maastik* tuletamise ja tähenduste kohta Uusküla jt 2020: 659–660.

mööda maastiku uurimine geograafias pidanuks arenema: selle keskmes oli ümbritseva keskkonna tajumine ning maapinna üksuste teaduslik kirjeldamine ja tõlgendamine. Kui Granöle oli oluline see, kuidas inimene maastikku meeltega tajub, siis napp 40 aastat hiljem kirjutasid Kallio Kildema ja Viktor Masing (1965: 260), et see kõige varasem maastiku definitsioon – mingi ala välisilme, värvide ja vormide laad vaateväljas, peisaaž – võib olla oluline kunstis, kuid geograafias on oma aja lootusetult ära elanud. Kildema ja Masingu arvates peaks geograafia vaatama maastikku kui territoriaalsete üksuste üldmõistet (looduslike komponentide süsteemi) või siis ühe kindla suurusega territooriumi, millel on rida iseloomulikke tunnuseid ja mis kvalitatiivselt erineb nii hierarhias all- kui ka ülalpool olevatest üksusest. Geograafide arusaam maastikust on ka üsna hästi dokumenteeritud (viimati Palang 2025; varem Peil 2001; Peil jt 2004; Arold 2005). Ivar Arold defineeris maastiku kui maa-ala, kus korduvad üksteisest sõltuvad pinnavormid, mullad, taimekooslused ja inimtegevuse mõjud (Arold 2005).

Millised on aga maastiku kui termini käsitlused väljaspool geograafiat? Kalev Sepp (2001) on poolnaljatamisi rääkinud maastiku termini „väärkasutustest“, enamasti ajakirjanduses, näiteks *unemaastik*, *näomaastik*, *kehamaastiku ümarad pinnavormid* jne, aga samas artiklis ka tõdenud – viitega Linnar Priimäele –, et „looduses kätkeb vaid maastiku võimalus, maastiku paneb pildina kokku alles inimtaju“. Maastikuga tegelevad pärandiuurijad (Kaljundi, Sooväli-Sepping 2014), semiootikud (Lindström jt 2013; Remm, Kasemets 2020), kunstiajaloolased (Lehari 2001). Keeleteaduse valdkonnas on maastikuga põhjalikult tegelenud kohanimeuurijad (vt nt Kallasmaa 2000, 2003; Faster 2005; Saar 2008). Argo Mund on kirjutanud hoiatava sisuga keelenupu maastiku liigsest metafoorsest kasutusest liitsõna ja sõnaühendi järellosana (Mund n.d). Puudub aga uurimus selle kohta, kuidas kasutab mitteerialaspetsialistid eesti keele kõneleja sõna *maastik* ja mida ta selle all silmas peab.

Maailmas on maastiku-uuringute fookus liikunud sellelt, kuidas maastik kujuneb, sellele, kuidas maastikku tajutakse, ja tänapäeval üha enam sellele, kuidas maastikku kogetakse (Sidaway 2009; Harvey 2025). Keeleteaduses on maastiku-uuringud siiani moodustanud eikellegimaa, kuna maastikku ei tajuta homogeense semantilise väljana nagu keha või värvinimesid (Burenhult, Levinson 2008; Smith, Mark 2001), seega on maastikku võrreldes teiste semantiliste väljadega suhteliselt vähe uuritud.

Saskia van Putten jt (2020) uurisid maastikusõnade tajumist ja nimetamist just Euroopa maastikukonventsiooni definitsioonist lähtuvalt, et mõista, kuidas eri keeltes maastikusõnu kasutatakse ja kuidas maastikust mõeldakse, võrreldes seda maastikukonventsiooni definitsiooniga. Inglise, saksa, hollandi, itaalia, hispaania, prantsuse ja rootsi keele kõnelejadega läbiviidud küsitlustest selgus, et maastiku semantilises väljas on nii sarnasusi kui ka kultuuriliselt juurdunud erinevusi. Saame van Putteni jt uuringutulemusi võrrelda oma siinse artikli tarbeks kogutud materjaliga, sest mõlemas uurimuses on kasutatud loetelukatset (Sutrop 2001).

Ühes 25 aastat tagasi avaldatud uurimistöös, kus uuriti Saaremaa kooliõpilaste ja põllumajandusega tegelejate arusaamu maastikust, jõuti järeldusele, et saab eristada nelja peamist maastiku tajumise kateooriat: 1) loodus; 2) kultuur; 3) afekt; ja 4) looduse-inimese vaheline suhe (Kaur, Palang 2005). Meie varasemast artiklist (Uusküla jt 2020) selgus, et maastiku semantiline väli koosneb eelkõige eluslooduse elementidest, mis kuuluvad eluslooduse sõnavälja, näiteks ilmnes, et kõige prototüüpsem maastikuelement on eesti keele kõnelejadega jaoks *mägi*, sest iga natukegi kõrgemat pinnavormi nimetatakse mäeks, ning et keelejuhid ei nimetanud loetelukatses ega poolstruktureeritud intervjuudes maastikuelementidena linnamaastikuga seotud sõnu ja väljendeid (vt Uusküla jt 2020; Vau 2020; Arimäe 2022). Linn n-ö muutus maastikuks ainult siis, kui intervjuueeritavatele küsiti, kas linn on ka maastik (Arimäe 2022). Samas tuli nende uurimuste põhjal välja üks oluline keeleline erinevus: kui ekspertide sõna *maastik* semantiline väli sisaldab nii looduslikke kui ka inimtekkelisi elemente (nt *linn*, *park*, *prügikastid*, samuti põllumajanduse ja loomapidamisega seotud sõnad, nt *heinamaa*, *karjamaa* ja *põld*), siis tavalise keeikasutaja jaoks on maastik enamasti vaid loodus. Võtame need eripärad vaatluse alla ka oma praeguses artiklis, sest maastiku tajumise küsimus on olnud oluline kogu maastiku uurimise ajaloo vältel.

2020. aastal lepidi kokku Euroopa maastikukonventsioon, millega Eesti liitus 2018. aastal. Selles käsitletakse maastikku kolme märksõna kaudu: maastik on (a) maa-ala, mida (b) tajuvad inimesed ja mis (c) on tekkinud inimese ja looduse koosmõju tulemusena. Seega on maastikukonventsiooni järgi maastik justkui looduslik ja inimese tegevusest mõjutatud ruum, mida kogetakse (Jones, Stenseke 2011; Shuttleworth, Howard 2025). Oma varasemas artiklis jõudsimme järeldusele, et maastik on staatiline inimoluruum, maastikul ei toimu muutusi (Uusküla jt 2020). Maastikku

kui ruumi on käsitletud lingvistikas ka varem. Niclas Burenhult ja Stephen Levinson rõhutavad, et maastik on võrreldav inimkehaga, milles inimene elab ja tegutseb, kuid ei mõtle sellele ega tunneta seda – maastik on vaid inimkehast oluliselt suurem ja seetõttu veelgi hoomamatum üksus, millel tegutseda (Burenhult, Levinson 2008). Ka geograafid on leidnud, et maastik on justkui meie igapäevategevuste taust (Appleton 1996).

Kuna uurime maastiku mõiste tähendust, pöörame pilgu ka sõnaraamatutele ning vaatame, kuidas sõnaraamatud maastikku defineerivad. Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS 2009) defineerib maastikku kahel viisil. Esimesena viidatakse maastikule kui geograafiateterminile järgmiselt: „looduslikult ühtlase ilmega maa-ala, kus korduvad teat. pinnavormid, taimkatteüksused, inimtegevuse avaldused jms.; (igapäevasemas tarvituses:) teat. maa-ala välisilme, värvide ja vormide laad vaatevälja ulatuses.“ Lisaks tuuakse järgmisi näiteid: „Looduslikud, inimtegevusega muudetud maastikud. Tasane, mägine, soine maastik. Vooremaa, Šveitsi maastik. Maastiku omadused, tundmaõppimine. Turistid imetlevad loodusilu, kauneid maastikke. Maastik on siin üksluine. Maastikul kaardita, kaardi järgi orienteerumine. Lõunamaine, sügisene maastik. Jälgisin rongiaknast mööda libisevat maastikku.“ Teisena defineerib EKSS maastikku kui kunstitermin: „seda kujutav maal vm. kunstiteos, peisaaž“ – ja toob näidetena väljendid „Tiziani, Gauguini maastikud. A. Laikmaa Itaalia maastikud. Kunstnik on maalinud portreid ja maastikke. Siia seinale sobiks mõni maastik.“ Sõnaveebis on olemas eraldi kirje *maastikusõna*, mis on defineeritud onomastika oskussõnana. Märgitud on, et tegemist on üldsõnaga, mis tähistab maastikuobjekti. Näidetena on välja toodud *järv, mägi, kivi, madalik, raiesmik*. Meie uurime maastiku kui mõiste kasutamist ja tunnetamist kõigi eesti keele kasutajate hulgas. Meid huvitab ka see, kui palju erineb tavakeeles kasutatav maastiku mõiste teoorias kasutatavatest mõistetest, olles eesti keelde laenatud esmalt kui tõlkeline kontseptsioon (saksa *Landschaft*’i eeskujul) (Paatsi 1995; Kaur, Palang 2005). Semantikas on ammu täheldatud, et ekspertkategoriad eristuvad argikategoriatest (ingl *folk theory*) (vt Pajusalu 2009: 8–9). Ekspertkategoriad on „mingi eriala raames kokku lepitud teaduslikud mõisted“ (Pajusalu 2009), nende semantilise välja piirid on tavaliselt konkreetsemad. Ekspertid teavad, millised sõnad nende tegevusalaga seotud sõnavälja kuuluvad ning millised mitte. Nägime, kuidas ühe geograafi maastiku tähendusväli mitteekspertide tähendusväljaga ei kattunud (Uusküla jt 2020: 668–669). Argikategoriaid

on eesti keeles uuritud mitme sõnavälja piires (nt Sutrop 2011; Eessalu 2012; Uusküla jt 2025). Samas ei kasuta me oma artiklis argikeele mõistet, sest see viitab enamasti suulisele keelele ning argi- ja ekspertkategoriate vastandamine jääb selle artikli temaatikast välja, kuna erialainimesi oli meie valimis liiga vähe, et võrdlusi moodustada.

Artiklis püüame vastata järgmistele uurimisküsimustele:

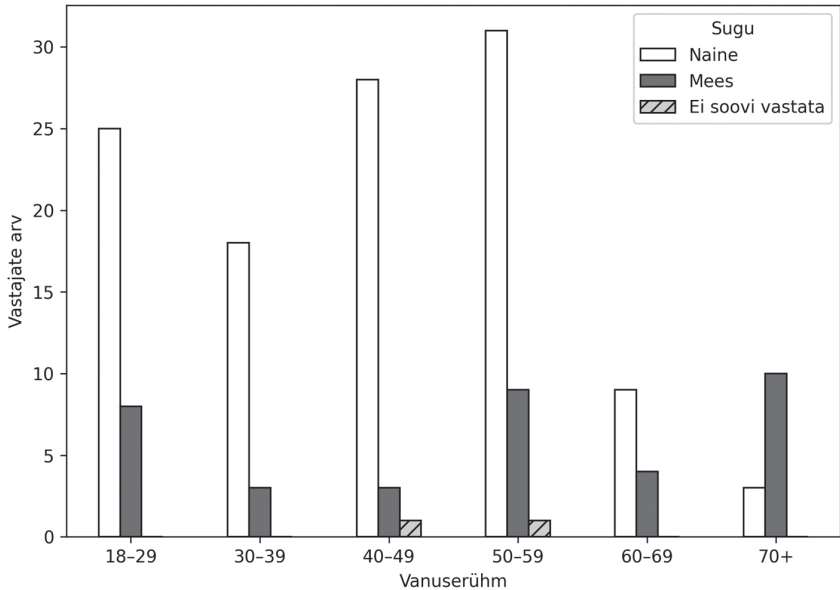
1. Milline on maastikusõnavara tavakeele kasutaja jaoks, arvestades keelekasutajate mitmekesisist tausta?
2. Millised erinevused ilmnevad maastikukäsitluses ja -sõnavaras eri vanuserühmades?
3. Kuidas ja mil määral mõjutab erinevat tüüpi küsimuste analüüs seda, kuidas maastikku mõtestatakse?

Eesmärk on välja selgitada, kui palju ja milliseid maastikusõnu inimesed nimetada oskavad ning kas nad kirjeldavad maastikku kui loodust või on ka inimtekkelistel elementidel maastikukirjeldustes oma koht. Samuti huvitab meid, kui paljud inimesed kõnelevad maastikust ülekanatud, abstraktses tähenduses, millele on eelnevalt kirjanduses viidatud (vt nt Sepp 2001). Uurimus lähtub vajadusest kaardistada maastikusõnavara üha rohkem linnastunud ühiskonnas, enne kui see sõnavara käibelt kaob.

2. Meetod ja valim

Selleks et saada ülevaade, mida maastik eesti keele kasutaja jaoks tähendab, kogusime andmeid veebiküsitluse teel, kasutades mugavusvalimit. Veebiküsitlusele vastas kokku 159 inimest, kellest kuus jättis vastamise pooleli. Lõplik vastajate arv oli 153, neist 114 naist ja 37 meest, kaks inimest ei soovinud oma sugu avaldada. Valim ei olnud sugude lõikes tasakaalus: naiste osakaal oli oluliselt suurem. Vastajate keskmine vanus oli 45,5 eluaastat (mediaan 45 eluaastat), naiste keskmine vanus 45,4 ja meeste keskmine vanus 52,4 eluaastat. Suurima vanuselise rühma moodustasid 50–59 aasta vanused vastajad. Kuigi meeste osakaal valimis olid kõikides vanuserühmades rohkem kui poole väiksem naiste osakaalust, tõusis meeste osakaal märkimisväärselt üle 70-aastaste vastajate hulgas. Vastajate vanuseline ja sooline jaotus on näha joonisel 1.

Demograafilistest andmetest küsisime lisaks vanusele ja soole vastajate emakeelt, elukutset või tegevusala, elukohta (asula või piirkonna täpsusega) ning lisaks elukohta linnaosa või küla täpsusega. Elukohaga

Joonis 1. Vastajate vanuseline ja sooline jaotus

seotud küsimused ei kuulunud kohustuslike küsimuste hulka. Valdav osa vastajatest oli pärit Tallinnast (61,4%). 4,6% vastajaid oli Tartust ja Viimsi vallast ning 3,3% Keilast. Ülejäänud vastajad olid muudest Eesti paikadest.

Valdava enamiku vastajate emakeeleks oli eesti keel (92%). Teiste emakeeltena nimetati vene, soome, inglise ja saksa keelt, samuti esines üksikuid eesti-vene kakskeelseid vastajaid. Kuna tegemist on üldkeele uurimisega ning analüüsis ei eristu muude emakeeltega vastajad, käsitletakse valimit edasises analüüsis ühtsena.

Veebiküsitlusel oli sissejuhatav tekst, mis tutvustas küsitluse teemat ja eeldatavat küsitlusele kuluvat aega (ca 20 minutit) ning sisaldas vastajate nõusolekut küsitlusele osalemiseks, samuti kirjeldati võimalust küsitlusele vastamine igal ajal pooleli jätta. Vastajate e-posti aadresse ei kogutud. Vastajatele jäeti uurimisrühma e-posti aadress, millelt sai soovi korral lisainfot. Keegi vastajatest meie poole ei pöördunud. Veebiküsitlus oli avatud Google Forms'i keskkonnas ajavahemikul 20. märtsist kuni 19. oktoobrini 2025, seda levitasid autorid oma Facebooki kodulehtedel ja erinevates gruppides, samuti jagati küsitluse linki Tallinna Ülikooli ja Eesti Kunstiakadeemia tudengite ja töötajate hulgas.

Küsitluses oli lisaks demograafilistele andmetele mitut tüüpi küsimusi, nt vaba moodustuskatse tüüpi ehk loetelukatse küsimusi (Klavan jt 2013; Uusküla 2018) („Palun nimetage nii palju maastikusõnu, kui te teate“ või „Palun nimetage midagi, mida saab kanda kaardile“ (tõlgitud Smithi ja Marki 2001. aasta uurimusest) ning küsimusi, millele sai vastata põhjalikumalt (nt „Kirjeldage oma kodukoha maastikku“ või „Selgitage oma sõnadega, mis on maastik. Võite kirjeldada, mis maastikul on või kuidas te maastikku tajute. Piisab paarist lausest“). Lisaks küsisime, mida inimene maastikul teeb ja kuidas ta sinna sobib, ning palusime vastajatel kirjeldada oma lapsepõlvemaastikku. Kuna Saskia van Putteni ja kolleegide uurimusest (2020) selgus, et inimesed, kes rohkem reisivad, puutuvad kokku erinevamate maastikutüüpidega ning see kogemus rikastab nende maastikusõnavara, puudutas üks meie küsimustest ka seda, kas inimesed on hiljuti reisinud ja kuhu nad on reisinud. Nendele aspektidele me praeguses artiklis tähelepanu ei pööra ja keskendume vaid maastikusõnade loetelukatse ja maastiku mõistet avava küsimuse vastuste analüüsile.

Küsimuste analüüsiks kasutati segameetodeid: loetelukatsetel põhinevaid küsimusi sai analüüsida kvantitatiivselt, pikemate küsimuste puhul kasutati mitut tüüpi sisuanalüüsi (vt Laherand 2008; ka Hokema 2015).

Küsitlusega sooviti välja selgitada, mis on maastik iga vastaja jaoks, nt kuidas iga inimene maastikust kui kontseptsioonist mõtleb, kas maastik on looduslik või inimtekkeline, mis maastikule ja selle juurde kuulub, kuidas seda tajutakse ja millised on vastajate maastikuga seotud kogemused.

Uuringu piiranguks on kvalitatiivse sisuanalüüsi rakendamisel moodustatud kategooriad, mis on alati subjektiivsed ja sisaldavad tõlgenduslikku komponenti. Selle vähendamiseks moodustasid kategooriaid kaks uurijat. Samuti võis üksikutele loetelukatse küsimustele (nt „Palun nimetage nii palju maastikusõnu, kui te teate“) vastamine võtta väga palju aega ja seetõttu olid mõned loetelud ebaloomulikult pikad ja/või kunstlikud, kuna puudus ajapiirang (loetelukatse meetodi piirangute kohta vaata Uusküla 2018). Tavaliselt rakendatakse loetelukatse tüüpi küsimuste puhul ajapiirangut, et uurida sõnu, mis on inimeste semantilises mälus kõige esilduvad.

3. Kui palju ja missuguseid maastikusõnu teatakse?

Loetelukatses nimetatud sõnad ja kognitiivse esiletuleku indeks

Veebiküsitlus sisaldas kokku 21 küsimust, millest kolme võib pidada klassikaliseks loetelukatseks (vt Sutrop 2001; Uusküla 2018): 1) „Palun nimetage nii palju maastikusõnu, kui te teate“; 2) „Palun nimetage midagi, mida saab kanda kaardile“ ning 3) „Palun nimetage midagi geograafilist“. Küsimused olid kohandatud Barry Smithi ja David Marki uurimusest (2001). Sarnaseid loetelukatse küsimusi kasutasid oma magistritöös Anu Vau (2020) ja Maarika Arimäe (2022), samuti käsitlesime maastikusõnade loetelukatse tulemusi oma eelmises artiklis (Uusküla jt 2020).

Kui Vau ja Arimäe küsimustele vastasid põhiliselt õpilased ja õpetajad, siis praegune küsitlus oli mõeldud mistahes eriala esindajate vastajatele. Tahtsime aru saada üldisematest tendentsidest kõigi keelekõnelejate hulgas, olenemata nende soost, vanusest, elukutsest, erialast või elukohast. Seetõttu kasutasime meetodina just internetiküsitlust.

Meie küsimusele „Nimetage nii palju maastikusõnu nagu te teate“ vastas 153 inimesest 151: üks vastaja küsis „Mis on maastikusõnad?“ ning teine vastamata jätnud isik kirjutas vastuseks „Pole õrna aimugi, mis on maastikusõnad.“ Sarnast tendentsi koges Anu Vau oma magistritöö küsimusi esitades: inimesed vajasid abi maastikusõnade kategooria tõlgendamisel, enne kui asusid intervjuerijale vastama (Vau 2020). Ülejäänud vastajad, 151 inimest, nimetasid kokku 2699 sõna, mida pidasid sobivaks maastikusõnaks.

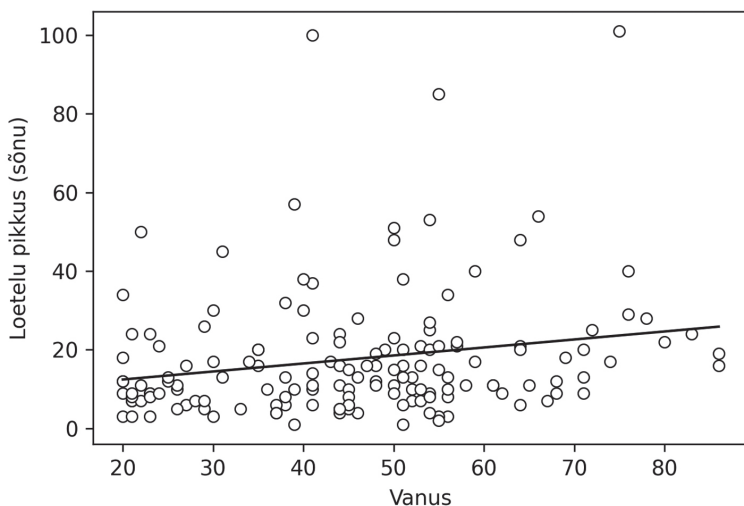
Silma torkab suur ainukordsete sõnade hulk – 801 –, mis viitab maastikusõnade semantilise välja heterogeensusele. Kui vaatame sõnade tähendust, on nimetatud nii erinevaid geograafilisi termineid kui ka tavakeele erinevat sõnavara, mis on põhiliselt seotud loodusega. Mida pikemaid loetelusid moodustati, seda erinevamaid sõnu nendes ka kasutati (vt arutelu osa). Kõige pikem loetelu sisaldas 101 sõna, kõige lühem vaid kaks maastikusõna. Meeste keskmised loetelud sisaldasid 22,17 ja naiste loetelud 16,63 maastikusõna, minimaalsed vastavalt kolm ja kaks maastikusõna. Arvutasime ka loetelude pikkusi vanuserühmade lõikes. Need on ära toodud tabelis 1. Tabelis on esindatud iga vanuserühm kümnendi kaupa, st 18–29-aastased kuuluvad ühte rühma ja 30–39-aastased kuuluvad teise rühma jne. Tabel näitab tendentsi, et vanusega kasvab loetletud maastikusõnade arv (vt keskmist sõnade arvu vanuserühmade lõikes),

v.a vanuserühmas 60–69, kus keskmine sõnade arv õige pisut langeb, kuid seda võib selgitada asjaoluga, et kõige rohkem teadsid maastikusõnu 70+ vanuserühma vastajad. Tabelis 1 on välja toodud, kui palju maastikusõnu igas vanuserühmas nimetati ning palju neid nimetati keskmiselt. Samuti tõime välja minimaalse ja maksimaalse nimetatud sõnade arvu igas vanuserühmas.

Tabel 1. Loetelude pikkus vanuserühmade lõikes

Vanuserühm	Keskmine	Mediaan	Min	Max
18–29	12,58	9,0	3	50
30–39	16,80	13,0	3	57
40–49	17,53	13,5	4	100
50–59	19,85	15,0	2	85
60–69	18,23	11,0	6	54
70+	28,08	22,0	9	101

Joonis 2 illustreerib loetelude pikkuse ja vastajate vanuse vahelist seost. Punktdiagramm näitab, et kuigi individuaalne varieeruvus on suur, võib üldise tendentsina välja tuua, et vanemaealised vastajad nimetasid

Joonis 2. Loetelu pikkuse (sõnade arvu) ja vanuse korrelatsioon

keskmiselt rohkem maastikusõnu kui nooremad. Regressioonijoon osutab loetelude pikkuse ja vanuse vahelisele positiivsele seosele, kuid joonisel on näha, et igas vanuserühmas esineb märkimisväärseid erinevusi.

Selleks et saada aru, kuidas maastikusõnadest mõeldakse, käsitlesime ka sõnaliike, arvutades nimi- ja omadussõnade osakaalu. Valdavalt nimetatati nimisõnu: kokku 634. Omadussõnu oli meie kogutud korpuses 152 ja 15 sõna sai määrata kas nii nimi- kui ka omadussõnadeks või ei olnud neid üldse võimalik määratleda.

Loetelukatses arvutasime välja nimetatud sõnade sageduse ja keskmise positsiooni ning nende põhjal omakorda kognitiivse esiletuleku indeksi (KEI, vt lähemalt Sutrop 2001), mis võtab arvesse sõnade mainimiskordi ja asukohta loeteludes, andes n-õ eelise sõnadele, mis inimestele esimeste hulgas meenuvad. Indeksi kriitika kohta on kirjutanud nt David Bimler ja Mari Uusküla (2021). Saame sõnade keskmist positsiooni ja kognitiivse esiletuleku indeksit arvutada vaid seetõttu, et internetiküsitlus ei võimaldanud sõnu teiste vahele kirjutada. Samas tuleb alati silmas pidada, et suuliselt läbiviidud loetelukatsed annavad spontaansema ja korrektsema pildi inimeste aktiivsest sõnavarast kui kirjalikult läbiviidud katsed (vt Uusküla 2018).

Tabelis 2 on esitatud 30 sagedasemat kognitiivse esiletuleku indeksi alusel reastatud sõna, nende kognitiivse esiletuleku indeksi väärtus, nimetamissagedus kogu populatsiooni peale (N = 153) ning iga sõna keskmine positsioon loeteludes. Tabelist on näha, et nende sõnade järk, mille keskmine positsioon on kõrgem, tõuseb oluliselt, tõstes sõna tabelis ettepoole, nt sõna *tasane* nimetas kokku vaid 15 inimest, kuid need, kes seda tegid, mainisid sõna keskmiselt kolmandana. Andmed näitavad, et üsna mitu inimest alustab oma maastikusõnade loetelu sõnapaariga *tasane*, *mägine* ja loetleb seejärel teisi sõnu. Sama tendentsi – kõrget keskmist positsiooni loeteludes ja seetõttu paremat järku kokkuvõttes tabelis – võime täheldada sõna *mägine* puhul, kuigi seda on maininud oluliselt rohkem vastajaid (31 153-st). Kui sõnade nimetamissagedus on suur, nt sõnadel *järv* (54 korda), *põld* ja *raba* (mõlemad 51 korda), jäävad nad keskmise nimetamise poolest oluliselt tahapoole. Sõna *mägi* on nimetanud 58% vastajatest, ja kuigi see on vastajatele meenunud keskmiselt alles viiendana, on sõna kognitiivse esiletuleku indeks siiski kõigist teistest maastikusõnadest oluliselt kõrgem. Aruteluosas võrdleme saadud tulemusi ka teiste keeltega (vt van Putten jt 2020), milles on arvutatud maastikusõnade kognitiivse esiletuleku indeksit.

Tabel 2. Loetelukatses kognitiivse esiletuleku indeksi (KEI) alusel reastatud 30 sagedasemat sõna koos nende vastava sageduse ja keskmise positsiooniga loetelus

Järk	Sõna	KEI	Sagedus	Keskmine positsioon
1	mägi	0,106	90	5,5
2	mets	0,055	80	9,5
3	jõgi	0,054	66	7,9
4	org	0,047	59	8,2
5	mägine	0,042	31	4,8
6	küngas	0,04	52	8,7
7	tasane	0,031	15	3,2
8	künklik	0,030	26	5,6
9	järv	0,028	54	12,7
10	soo	0,025	47	12,1
11	põld	0,025	51	13,3
12	raba	0,024	51	13,7
13	meri	0,023	41	11,6
14	aas	0,017	22	8,3
15	niit	0,017	23	8,8
16	kõrb	0,015	31	13,3
17	rand	0,012	28	14,6
18	heinamaa	0,012	28	15,9
19	lagendik	0,012	23	13
20	mäestik	0,011	19	11,1
21	oja	0,010	24	15,3
22	tee	0,010	21	13,9
23	voor	0,010	20	13,6
24	kivine	0,009	14	9,8
25	park	0,007	18	17,5
26	kalju	0,006	20	21,2
27	tiik	0,006	15	16,7
28	võsa	0,005	17	23,2
29	saar	0,005	17	23,9
30	madalik	0,004	15	24,2

Lisaks sageduse ja kognitiivse esiletuleku indeksi arvutamisele võime 30-st enim nimetatud maastikusõnast moodustada järgmised semantilised kategooriad: 1) pinnavormid: *mägi, mägine, mäestik, kungas, künklik, voor, org, tasane, legendik, madalik*; 2) põllumajanduse ja muu inimtegevusega seotud sõnad: *põld, heinamaa, tee, park*; 3) veekogud: *jõgi, järv, meri, oja, tiik*; 4) looduslikud paigad: *mets, võsa, raba, soo, rand, saar*. Mikrotasandi maastikusõnu, nagu *puu* või *kivi*, meie praegustes andmetes 30 esimese sõna hulgas ei esine, kuigi need olid 30 sagedasema sõna hulgas Uusküla jt 2020. aasta uurimuses (vt täpsemalt peatükist „Arutelu“). Semantilise välja tunnused on maastikusõnavaral nõrgad, kuna tegemist on äärmiselt heterogeense semantilise väljaga (vrd nt värvinimedega, kus peaaegu kõik vastajad nimetavad punast, sinist, kollast ja rohelist (vt nt Uusküla, Bimler 2016)). Seda näitab eelkõige nimetatud sõnade sagedus – 153 vastajast vaid 90 nimetas sõna *mägi*. Samas nimetati seda sõna enam kui kõiki teisi sõnu, nt *mets* oli sageduselt teisel kohal, seda nimetas 80 inimest, sõna *jõgi* aga vaid 66 inimest. Samuti on nimetamise keskmine positsioon sõnal *mägi* vaid 5,5: mõned inimesed kasutasid teist strateegiat ning alustasid maastikusõnade loetlemist omadussõnadega *tasane* ja *mägine*, seetõttu eelnevad need keskmise positsiooni poolest sõnale *mägi*. Kui võrrelda kognitiivse esiletuleku indeksi arvulisi näitajaid, on need võrdluses teiste semantiliste väljadega pigem tagasihoidlikud (nt võrdle värvinimedega).

Semantiliste kategooriate lähivaatlus näitab, et sagedamini meenuvad vastajatele pigem looduslikud pinnavormid, objektid ja kooslused ning inimtegevusega seotud maastikusõnu nimetatakse oluliselt vähem ja loeteludes keskmiselt oluliselt hiljem. Seega võime loetelukatse küsimuse „Nimetage nii palju maastikusõnu, kui te teate“ analüüsi põhjal järeldada, et maastik on pigem looduslik kui inimtekkeline nähtus. Kuna meid huvitab detailsem analüüs ja lähivaade sellele, mida inimesed siiski maastikuna silmas peavad, küsisime seda neilt ka eksplitsiitselt, sest vaid maastikusõnade tundmine ei pruugi anda vastust küsimusele, milline on maastiku olemuslik tähendus inimeste mentaalses leksikonis.

4. Mis on maastik? Maastikukategooriad kirjeldavates vastustes

Selleks et aru saada maastiku mõistest eesti keeles, analüüsisime lisaks loetelukatsele ka vastuseid küsimusele „Selgitage oma sõnadega, mis on maastik? Võite kirjeldada, mis maastikul on või kuidas te maastikku

tajute. Piisab paarist lausest“. Kvalitatiivse sisuanalüüsi teostamiseks otsisime võimalikke maastikukäsitlusi teiste keelte kohta. Dorothea Hokema on kirjutanud põhjaliku analüüsi (2015) Ameerikast pärit keelejuhtide maastikukäsitlusest, mis põhineb samuti veebiküsitlusel. Seetõttu tundus tema käsitlus ja analüüs hea võrdlusalus. Hokema moodustas oma kogutud andmetele tuginedes järgmised diskursiivsed üksused, mis vastasid küsimusele „Mis on maastik?“. Vastuste põhjal võis maastiku jagada järgmistesse kategooriatesse: loodus, ilu, maa(koht), linn, aed ja individuaalne kogemus (Hokema 2015: 71). Vaatamata kokkulangevustele meie kogutud materjaliga ei saanud me neid kategooriaid kasutada, sest Eesti vastajad ei maininud näiteks maastiku immanentse omadusena ilu, mis oli Hokemal eraldi kategooria, samuti ei kirjeldatud maastikku kui aeda.

Kuna Hokema kategooriad meie sisuanalüüsiks ei sobinud, lõime uue kategoriseerimissüsteemi, milles eristasime tähendusi kahel eri tasandil. Esialgu mõtlesime tasanditest kui põhi- ja alamkategooriatest, kuid analüüsi käigus taipasime, et kategooriad moodustuvad eri tasanditel, mistõttu ei saa rääkida millegi alamkategooriatest. Kvalitatiivset sisuanalüüsi, mille käigus kategooriad ja tasandid moodustati, viisid läbi kaks uurijat teineteisest sõltumatult. Kui kategoriseerimises esines lahknevusi, vaadati vastused koos üle. Iga vastaja maastikukirjeldus puudutab mõlemaid tasandeid. Tasandi 1, mida võib tinglikult nimetada kognitiivseks (epistemoloogiliseks), moodustavad järgmised kategooriad ja nende kirjeldused, mis on esitatud tabelis 3. Tegemist on kolmese jaotusega: maastik on kas maa-ala, keskkond või tajukogemus. Kategooriad vastavad tinglikult küsimusele, mis tüüpi nähtusena maastikku käsitletakse. Meid huvitab eelkõige, kuidas iga vastaja maastikku mõistab.

Teise tasandi kategooriad, mida võib nimetada kas semantiliseks või ontoloogiliseks tasandiks, ja nende kirjeldused on esitatud tabelis 4. Siin vastab kolmene jaotus sellele, kas maastik on keelekõneleja jaoks looduslik, inimtekkeline või abstraktne. Toetume jaotuse puhul Uusküla jt 2020 artikli tulemustele, mis näitasid, et eksperdid jagavad maastiku looduslikuks ja inimtekkeliseks, keelekasutaja jaoks on maastik peamiselt looduslik kooslus. Jaotusse lisandus nn abstraktsuse kategooria. Kategooriad vastavad tinglikult küsimusele, millise olemusega nähtuseks maastikku peetakse.

Tabel 3. Maastikukategooriad kognitiivsel tasandil

Kategooria	Kirjeldused, sõnad, laused
maa-ala	Kirjeldustes esinevad järgmised sõnad: <i>ala, ruum, vaade, koht, objekt, vaateulatus, nähtav, piirkond</i> . Tähtis on vaateväljas olemise kirjeldus ja mõtteline piiritletus. Kasutatakse siis, kui rõhk on maastiku ulatusel (nt <i>nähtav</i> või <i>vaadeldav ala</i>) ja pinnavormidel. Maastikku kirjeldatakse looduslike või ka inimtekkeliste objektide (elus või eluta) kogumina. Maastikku võidakse kirjeldada ka kui Maa (pealmist) pinnakihti.
keskkond	Maastik on ümbritsev aineeline ruum või elukooslus. Tähtis on maastiku kui ümbritseva keskkonna või olustiku kirjeldamine. Kirjeldustes esinevad järgmised sõnad: <i>keskkond, loodus, ümbrus, looduse vormid, linn, maa</i> .
tajukogemus	Kirjeldustes esinevad järgmised sõnad ja lauseosad: <i>tajun, vaatlen, tunnetata, aimata, tunnetuslik; see, mida ma näen</i> . Maastikku saab vaadelda, tunnetada ja tajuda. Maastik on meeltega tajutav üksus. Kasutatakse, kui rõhk on nägemisel kui meelelisel tajul („mida ma näen“).

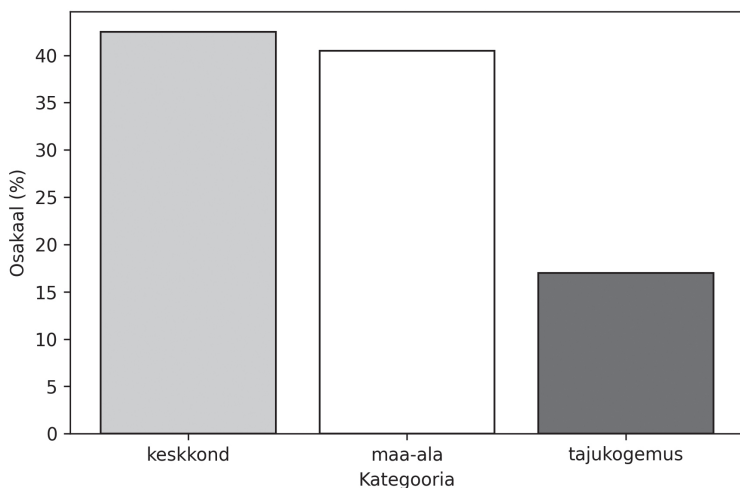
Tabel 4. Maastikukategooriad semantilisel tasandil

Kategooria	Kirjeldused, sõnad, laused
looduslik	Kirjeldustes esinevad järgmised mõisted: <i>loodus, pinnavormid, puud, põõsad, pinnakatted, kivid, kaljud, teed, veekogud</i> jne. Kirjeldusest ilmneb, et maastik on ainult see, mis on looduslik või loodusega seotud.
inimtekkeline	Kirjeldustes esinevad järgmised mõisted: <i>linn, linnamaastik, inimese loodu</i> ; sageli vastanduvad maa ja linn, kuid vastaja rõhutab linna osatähtsust maastikusõna või -mõistena.
abstraktne	Maastikku on kirjeldatud millegi immateriaalsena või abstraktse terminina (nt <i>geograafiliste nähtuste kollektsioon ruumis</i>). Samuti kui pole tuvastatav, kas keelejuht peab maastikuks looduslikku või inimtekkelist (nt <i>kõik nähtavad objektid</i>) või on kasutatud sõnu, nagu <i>kultuurimaastik³, kirjandusmaastik, helimaastik</i> jmt.

³ Siinkohal tuleb eristada kultuurimaastikku ja kultuurmaastikku – nende sõnade tähendused on erinevad. Abstraktses kasutuses sõnadest räägime juhul, kui kirjeldustes oli nimetatud sõna *kultuurimaastik*.

Analüüsi käigus mõistsime, et kahe eri tasandi kategooriad ei välista üksteist: mõni keelejuht võis kirjeldada maastikku tajukogemusena ning samas loodusliku nähtusena, samas kui teine keelejuht kirjeldas maastikku tajukogemusena, kuid leidis, et see on nii looduslik kui ka inimtekkeline.

Kognitiivse tasandi vastuste jaotus (vt joonis 3) on järgmine: 65 vastajat (42,5%) kirjeldas maastikku pigem kui keskkonda; 62 vastajat (40,5%) kui maa-ala, mis võiks vastata definitsioonile „maastik on ruum“, ning 17% kirjeldas maastikku pigem kui mingit laadi tajukogemust. Taoliste kategooriate moodustamise protsess on alati mingil määral subjektiivne.

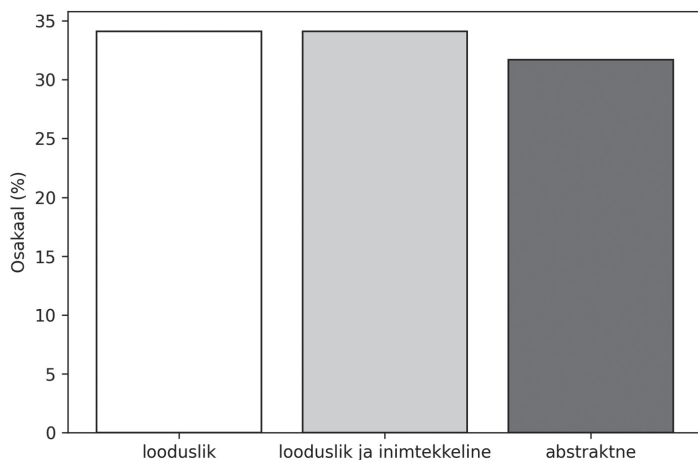

Joonis 3. Maastikukäsitluse kognitiivsed kategooriad vastajate kirjeldustes

Võtsime vaatluse alla ka vanusegrupid eraldi, kuid nende käsitlus näitas ainult ühte ilmselget erinevust: üle 60-aastate ja alla 30-aastaste vastajate valimis erineb vaid tajukogemuslik käsitlus. Üle 60-aastased viitavad maastikule ka kui tajukogemusele, suhestudes maastikega tajuverbe kasutades, nt *maastik on see, mida ma enda ümber näen ja mida ma kõikide meeltega tunnetan*.

Semantilise tasandi analüüsimisel (vt joonis 4) ei käsitletud vastuseid vastastikku välistavatena: üks ja sama vastaja võis maastikku kirjeldada ainult looduslikuna (nt „Maastik on väljakujunenud loodustingimused: metsad, mäed, orud, jõed, järved“) või ka loodusliku ja inimtekkeliseks (nt „Maastik on ruumiline taju looduslikest komponentidest nagu

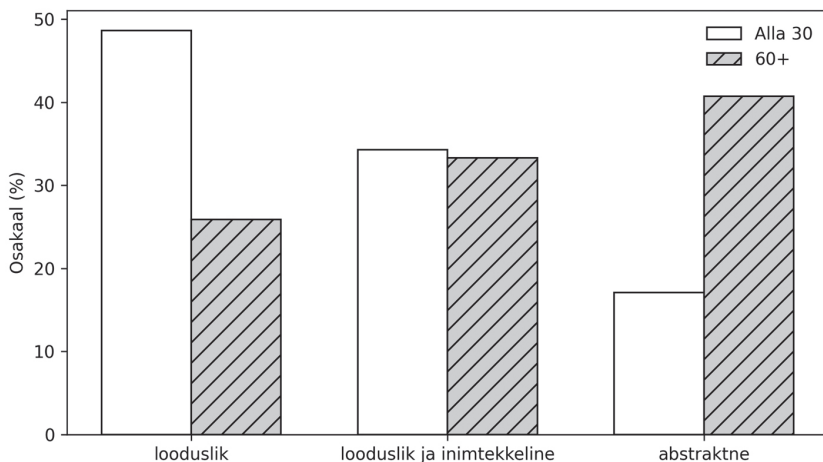
pinnavorm, taimestik, ehitised ja inimtegevuse sekkumisel kujundatud õuealad“); samas on mõned vastajad kirjeldanud maastikku nii loodusliku, inimtekkelise kui ka abstraktsena (nt „Maastik on pind, mida hõivame. Maastikule mõeldes kujutan esmalt ette looduslikku pinnast suures mõõtmes (nt mets, tundra, parasvööde) ja seejärel linnamaastikku, kuhu kuuluvad tänavad, majad, pargid ja sõiduteed. Samas võib maastik olla ka abstraktsem: mõtteline ruum, mis kirjeldab nähtusi nagu keelemaastik.“). Seetõttu ei moodusta tasandite lõikes esitatud sagedused vastajate koguarvuga võrreldes 100%, vaid peegeldavad erinevate tähenduslike dimensioonide esinemist vastustes.

Joonis 4. Maastikukäsitluse semantilised kategooriad vastajate kirjeldustes

Protsendid väljendavad semantiliste dimensioonide osakaalu kõigist kodeeritud esinemistest, mitte vastajate jaotust, sest vastajaid oli 153, kuid kodeeritud esinemisi kokku 164, milles esines võrdselt kaks vastust: „Maastik on looduslik“ ning „Maastik on looduslik ja inimtekkeline“ (mõlemad kategooriad 34,1% vastustest). Neile järgnes „Maastik on abstraktne“ (31,3% vastustest). Seega võime öelda, et maastikku tajutakse suures osas nii loodusliku kui ka inimtekkeliseks. Samuti on märkimisväärne nende vastajate osakaal, kes peavad maastikku abstraktseks, seega on maastik nende jaoks kas abstraktne mõiste, immateriaalne üksus või mõiste, mida kasutatakse metafoorses tähenduses (nt helimaastik, kultuuri-maastik, kirjandusmaastik).

Lisaks analüüsisime eraldi alla 30-aastaste (kokku 33 vastajat) ja üle 60-aastaste vastajate (kokku 26) maastikukäsitlust (vt joonis 5), kuna jäi silma nende keelekasutuse erinevus maastiku kirjeldamisel. Leidsime olulisi erinevusi: noored rõhutavad maastiku looduslikkust enam kui vanemad vastajad; samas mainivad noored maastikku kui abstraktset nähtust oluliselt vähem.

Joonis 5. Alla 30-aastaste ja üle 60-aastaste vastajate maastikukäsitluse võrdlus

5. Arutelu

Korraldasime maastiku mõiste väljaselgitamiseks küsitluse, millele vastas 153 vastajat. Artiklis võtsime vaatluse alla kahe iseloomult väga erineva küsimuse analüüsimise: loetelukatsega „Nimetage nii palju maastikusõnu, kui te teate“ uurisime, millised sõnad kuuluvad maastiku tähendusvälja ning milliseid neist nimetatakse loeteludes eespool. Samuti võtsime vaatluse alla küsimusele „Kirjeldage oma sõnadega, mis on maastik“ antud vastused. Meie küsitlus näitas, et maastikusõnadena nimetati esimeste hulgas vaid looduslikke pinnavorme ja elemente, kuna viis esimest sõna, mis on reastatud kognitiivse esiletuleku indeksi järgi, on *mägi*, *mets*, *jõgi*, *org* ning üllatuslikult ka omadussõna *mägine*. Sarnase tulemuseni – maastik on loodus – jõudis oma artiklis ka Dorothea Hokema (2015).

Maastiku semantiline väli on äärmiselt mitmekülgne, sellesse kuulub palju erineva tähendusega sõnu. Toome lisaks enim nimetatud sõnadele mõned juhuslikud huvitavad näited meie kogutud materjali hulgast: *lilleväli, igav liiv, hekk, arumets, aedlinn, automüra, kiirtee, kiltmaa, koolmekoht, laukasoo*. Materjali põhjalik morfoloogiline ja semantiline analüüs jääb aga sellest artiklist välja.

Kognitiivse esiletuleku indeksi alusel reastatud kolmekümne esimese maastikusõna hulgas olid sõnad *põld* ja *heinamaa*, mis kuuluvad maa- kasutusega seotud sõnade hulka, kuid ka sellised inimtegevusega seotud sõnad nagu *tee* ja vaid linnaolustikule viitav *park*. Samuti tõdesime, et mitteekspertidest keelejuht satub mõnevõrra segadusse, kui temalt küsida, mis on maastik. Varem arvasime, et mida teadlikum on kõneleja maastikust, seda rohkem oskab ta maastikusõnu nimetada (Uusküla jt 2020). Vastupidiselt sellele hüpoteesile ei eristunud meie valimis ühe geograafi, ühe geoinfosüsteemide spetsialisti, kolme aedniku ja kolme arhitekti vastused ülejäänud populatsiooni antud vastustest. Loetletud maastikusõnade arv jääb 6 ja 34 sõna vahele, eriti kasinad loetelud moodustasid arhitektid, kuigi ka neid võib pidada kõnealuse valdkonna spetsialistideks. Erandi moodustas üks meessoost 75-aastane pensionär „maateadlane“ (vastaja enda nimetus), kes oskas nimetada 101 maastikusõna (mis on loetelude maksimaalseks pikkuseks). Seega järeldame, et valdkonna spetsialistid (või lähedase valdkonna spetsialistid) ei nimeta märkimisväärselt rohkem sõnu kui teised keelejuhid.

Oma eelmises artiklis (Uusküla jt 2020) leidsime, et sõna *mägi* domineerib teiste maastikusõnade seas, ent praegusest uurimusest selgus, et suurema ja vanuseliselt ühtlasema jaotusega valimi puhul *mägi* küll domineerib, kuid sellele järgnevad sõnad *mets, jõgi, org* jne moodustavad tasase ülemineku, ilma suuremate arvuliste hüpeteta. Tuleb siiski mainida, et sõna *mägi* kognitiivse esiletuleku indeks on pea kaks korda suurem kui ülejäänud samasse semantilisse välja kuuluvatel sõnadel. Seega kehtib arusaam, et maastik on midagi, mida saab eemalt vaadelda, nagu on oma paljutsiteeritud uurimuses tõdenud ka Tim Cresswell (2014). Sõna *mägi* niivõrd võimas kognitiivne esildumine heterogeenses populatsioonis (vrd nt Anu Vau magistritöö uurimusega, kus osalesid põhiliselt kooliõpilased ja -õpetajad) näitab seda, et pinnavormidel on maastikusõnavaras kindel koht ning vaatamata Eesti võrdlemisi lamedale pinnamoele ei saa mägede tähtsust siinsel maastikul

alahinnata.⁴ Samas on mägi eesti keele kõneleja jaoks kindlasti midagi muud kui *mountain* inglise keele kõneleja jaoks.

Võib jääda mulje, et eesti keel on sõna *mägi* kõrge esildumise poolest kuidagi eriline. Kuid vaadates van Putteni ja kolleegide uurimust (2020), näeme, et *mäe* vasted on kognitiivse esiletuleku indeksi järgi kõige esimesed mitmes keeles. Näiteks inglise *hill* (siin ja edaspidi antud kognitiivse esiletuleku indeks väärtused – 0,15) ja *mountain* (0,14), millele järgnevad *tree* 'puu' (0,13), *grass* 'rohi' (0,09) ja *field* 'põld' (0,06); saksa *Berg*⁵ 'mägi' (0,14), *Wiese* 'niit' (0,10), *Baum* 'puu' (0,10), *Hügel* 'küngas' (0,10) ja *See* 'järv/meri' (0,07); itaalia *montagna* 'mägi' (0,25), *mare* 'meri' (0,18), *collina* 'küngas' (0,14), *albero* 'puu' (0,09) ja *lago* 'järv' (0,06). Kui võrdleme van Putteni jt (2020) uurimust meie uurimuse tulemustega, näeme, et isegi kognitiivse esiletuleku indeksi väärtused on võrreldavad, samuti on väga väikesed indeksite väärtuste vahed. Kuid keelte vahel on ka erinevusi. Näiteks on samas uurimuses (van Putten jt 2020) hollandi keele kõige esilduvamaks maastikusõnaks *gras* 'rohi' (0,16), millele järgnevad *berg* 'mägi' (0,12) ja *boom* 'puu' (0,11). Ka rootsi keeles märkame erinevust: selles on kõige esilduvamaks sõnaks hoopis *träd* 'puu' ning *berg* 'mägi' (0,05) on alles viiendal kohal. Kui Uusküla jt uurimuses (2020) oli samuti üheks esilduvamaks maastikusõnaks *puu* (järjestus: *mägi*, *küngas*, *puu*, *org*, *kivi*), siis praeguse loetelukatse põhjal ei nimetata ei *puud* ega *kivi* 30 esimese sõna hulgas, kuid selle asemel on loeteludes *mets* ja *salu*. Maastikusõnadele ja nende varieeruvusele kui kultuurispetsiifilistele elementidele viitab ka Marki ja kolleegide uurimus (2011).

Kuigi meie varasemast artiklist jäi mulje, et maastik on vaid midagi looduslikku (Uusküla jt 2020), näitas küsimuse „Mis on maastik? Kirjeldage maastikku oma sõnadega“ kvalitatiivne sisuanalüüs, et maastik on võrdselt kas midagi ainult looduslikku või midagi looduslikku ja inimtekkelist. Nooremad vastajad tajuvad maastikku enam millegi looduslikuna. See on ka arusaadav, sest tänapäeva lastel ei ole sageli maal vanaema-vanaisa, kes põldu harib või loomade eest hoolitseb – maal elamine ning maaharimise ja loomapidamisega seotud tegevused olid veel loomulikud 30–40 aastat tagasi ning praegune keskmine põlvkond veetis palju enam suvesid maal vanavanemate juures kui nende lapsed. Eeldame,

⁴ Kuna küsisime vastajatelt ka selle kohta, kas nad on hiljuti kuskil reisil käinud, ei saa me olla kindlad, et vastajad pidasid silmas just Eesti maastikku.

⁵ Siin ja edaspidi kirjutatakse saksa nimisõnad saksa ortograafia päraselt suurtähega.

et kui kaovad maaharimisega seotud tegevused, kaob ka sõnavara kiiresti käibelt, kuid selle hüpoteesi kontrollimine vajab edasisi uuringuid.

Meie küsitlusele vastanud märkisid palju enam linnamaastikku ja linlikke elemente maastiku sõnaväljas, kui ilmnes Uusküla jt (2020) uurimusest. Michael Jones (2003) märgib, et kõigil maastikel on märke nii loodusjõududest kui ka inimõjutustest ja neid on raske omavahel eristada. Selline eristamatus tuleb välja ka paljude meie vastajate maastikukirjeldusest. Sellele lisandub tajukogemuse aspekt, sest paljud inimesed mainivad maastikku kui kogemust (vrd Sidaway 2009; Harvey 2025). Kahe katse/küsimuse – loetelukatse ja pikema küsimuse „Mis on maastik?“ – analüüsitulemused annavad seega erinevaid vastuseid. Loetelukatse läbiviimisest üksi ei piisa selleks, et mõista komplekssemate sõnaväljade tähendust nagu maastik ning põhjendatud on mitme erinevat tüüpi küsimuse küsimine, mis võivad välja tuua tähendusvälja erinevaid tahke (vt ka Uusküla 2018). Maastiku kui sõnavälja analüüs väärib seega põhjalikumat käsitlust.

6. Kokkuvõte

Üldkeele kohta läbi viidud maastikusõnavara ja -tähenduse uurimus viitab sellele, et maastikusõnadena loetletakse esmalt loodusega seotud sõnu, kuid esineb ka üksikuid linnaolustikuga seotud sõnu nagu *park* või *tee*. Inimtegevuse ja maakasutusega seotud sõnade arv on keeles tõenäoliselt vähenenud, need ei meenunud meie vastajatele 30 esimesena nimetatud sõna hulgas. Siiski nimetatakse sõnu *põld* ja *heinamaa* – järelkult on need eesti keele kõnelejate jaoks midagi omast, tuttavat ja juurdunud. Mida vanemad on inimesed, seda rohkem maastikusõnu nad nimetada oskavad: üks üle 70-aastane keelejuht nimetas kokku 101 erinevat maastikusõna. Põhjalike järelduste tegemine vajaks siiski suurema valimiga küsitluse läbiviimist ning tasakaalustatumat valimit kui praegune. Kõige sagedamini nimetatud maastikusõna on *mägi*, seda nimetas 58% vastajatest. Lisaks nimisõnadele nimetati küllalt sageli ka omadussõnu *mägine*, *tasane* ja *künklik*.

Maastiku semantiline väli on eesti keeles äärmiselt heterogeenne ning eristub seetõttu teistest semantilistest väljadest. Tulemusi saab võrrelda van Putteni jt 2020. aasta uurimusega, milles uuriti maastikusõnu seitsmes indoeuroopa keeles. Kui aga palume eesti keele kõnelejalatel maastiku

olemust täpsemalt lahti mõtestada, ilmneb loetelukatsega võrreldes, et maastik on nii looduslik kui ka inimtekkeline, ning lisaks kasutatakse sõna *maastik* abstraktses ja metafoorses tähenduses, nt *linnamaastik*, *kultuurimaastik*, *unenäomaastik*. Alla 30-aastased tajuvad maastikku enam looduse kui linna ja looduse kooslusena ning kasutavad seda sõna vähem abstraktses mõistes. Samuti tuleb maastiku mõtestamisel välja, et maastik on nii keskkond kui ka maa-ala, millele viitab ühtlasi nii Euroopa maastikukonventsioon kui ka teised geograafias alustekstideks saanud maastikukäsitlused (nt Arold 2005). Samas kõnelevad paljud maastikust ka kui tajukogemusest, asjast, mida nähakse ja tunnetatakse. Selline mõistestamine käib kokku nt Tim Cresswelli käsitlusega (2004), mille järgi ongi maastik eemalt vaadeldav esteetiline kategooria või panoraam. Järgmistes artiklites keskendume sellele, et mõista, mida inimene maastikul teeb: kas ta on selle osa, kas ta kujundab ja loob seda või ta lihtsalt viibib selles kui ühes võimalikus inimoluruumis. Samuti huvitab meid vanemate ja nooremate vastajate lapsepõlvemaastike kirjelduste võrdlemine.

Kirjandus

Appleton, Jay 1996. The Experience of Landscape. Revised Edition. Chichester: Wiley.

Arimäe, Maarika 2022. Maastik eesti keeles: põlvkondadavahelised erinevused. Magistritöö. Juhendajad Mari Uusküla ja Hannes Palang. Tallinna Ülikool.

Arold, Ivar 2005. Eesti maastikud. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Bimler, David; Mari Uusküla 2021. Two indices are better than one: building on Robbins, Nolan, and Chen (2017). – *Field Methods* 33 (1), 42–51. <https://doi.org/10.1177/1525822X20945063>.

Burenhult, Niclas; Stephen C. Levinson 2008. Language and landscape: a cross-linguistic perspective. – *Language Sciences* 30 (2–3), 135–150. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2006.12.028>.

Cresswell, Tim 2014. Place: An introduction. Chichester: John Wiley & Sons.

Eessalu, Martin 2012. The categorization of the Estonian domain of “musical instruments” – listeners vs musicians and the comparison of basic levels. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3 (1), 227–242. <https://doi.org/10.12697/jeful.2012.3.1.11>.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. <https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss>.

Faster, Mariko 2005. Võru- ja Setumaa kohanimedede determinandid. Magistritöö. Juhendaja Karl Pajusalu. Tartu Ülikool.

- Granö, Johannes Gabriel 2022.** Eesti maastikulised üksused. Koost. Taavi Pae. Tartu Ülikooli geograafia osakond ja Eesti Geograafia Selts. Regio OÜ.
- Harvey, David C. 2025.** Traces of mobility in the landscape: Creative possibilities of everyday heritage practice. – *Landscape Research* 50 (2), 351–367.
- Hokema, Dorothea 2015.** Landscape is everywhere: The construction of the term landscape by US-American laypersons. – *Landscape Culture – Culturing Landscapes: The Differentiated Construction of Landscapes*. Wiesbaden: Springer, 69–80.
- Jones, Michael 2003.** The concept of cultural landscape: Discourse and narratives. – *Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Toim. Hannes Palang, Gary Fry. Dordrecht: Springer, 21–51.
- Jones Michael; Marie Stenseke (toim.) 2011.** The European Landscape Convention: Challenges of Participation. Vol. 13. Springer Science & Business Media. Springer.
- Kaljundi, Linda; Helen Sooväli-Sepping 2014.** Maastik ja mälu: Pärandilooma arenguhooni Eestis. (= Acta Universitatis Tallinnensis.) Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Kallasmaa, Marja 2000.** Saaremaa kohanimed II. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kallasmaa, Marja 2003.** Läänemurde loodus- ja viljelusnimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kaur, Egle; Hannes Palang 2005.** Inimmõjuga maastikest. – Eesti looduskultuur. Toim. Timo Maran, Kadri Tüür. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 363–378.
- Kildema, Kallio; Viktor Masing 1965.** Maastikuteaduse arenguteest. – Eesti Loodus 5, 257–263; 6, 321–328.
- Klavan, Jane; Ann Veismann; Anni Jürine 2013.** Katselised meetodid tähenduse uurimisel. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 4 (1), 17–34. <https://doi.org/10.12697/jeful.2013.4.1.02>.
- Laherand, Meri-Liis 2008.** Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrukk.
- Lehari, Kaia 2001.** Loodus, keskkond või maastik? – Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis. (= Publicationes instituti geographici Universitatis Tartuensis 91.) Toim. Hannes Palang, Helen Sooväli. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 67–74.
- Lindström, Kati; Hannes Palang; Kalevi Kull 2013.** Semiotics of landscape. – *The Routledge Companion to Landscape Studies*. Ed. by Peter Howard, Ian Thompson, Emma Waterton, Mick Atha. London: Routledge, 115–125.
- Mark, David M.; Andrew G. Turk; Niclas Burenhult; David Seta 2011.** Landscape in language: an introduction. – *Landscape in Language. Transdisciplinary Perspectives*. Ed. by Niclas Burenhult, David Seta, David

- M. Mark, Andrew. G. Turk. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–24. <https://doi.org/10.1075/clu.4.02mar>.
- Mund, Argo n.d.** Sissevaateid kujundiilma. Keeleabi.eki.ee chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/<https://keeleabi.eki.ee/pdf/020.pdf>.
- Paatsi, Vello 1995.** Eesti maastikulised liigestused kooligeograafias 1917–1944. Tartu: Kultuurikeskus.
- Pajusalu, Renate 2009.** Sõna ja tähendus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Palang, Hannes 2025.** Maastik. – Inimgeograafia alused. Kõrgkooliõpik. Toim. ja koost. Hannes Palang, Tiit Tammaru. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 370–384.
- Peil, Tiina 2001.** Maastike keskel. – Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis. (= Publicationes instituti geographici Universitatis Tartuensis 91.) Toim. Hannes Palang, Helen Sooväli. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 57–65.
- Peil, Tiina; Helen Sooväli; Hannes Palang; Tõnu Oja; Ülo Mander 2004.** Estonian landscape study: contextual history. – *Belgeo. Revue belge de géographie* 2–3, 231–244.
- Remm, Tiit; Kadri Kasemets 2020.** Chronotope as a framework for landscape experience analysis. – *Landscape Research* 45 (2), 254–264. <https://doi.org/10.1080/01426397.2019.1594738>.
- Saar, Evar 2008.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. (= *Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 22.) Tartu: Tartu Ülikool.
- Sepp, Kalev 2001.** Maastik ja maastikuline lähenemine – milleks nad head on? – Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis. (= *Publicationes instituti geographici Universitatis Tartuensis* 91.) Toim. Hannes Palang, Helen Sooväli. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 108–114.
- Shuttleworth, Steven; Peter J. Howard 2025.** The origins of the European Landscape Convention: the role of learned societies, interest groups and their partner organisations. – *Journal of European Landscapes* 6 (3), 1–20. <https://doi.org/10.5117/JEL2025.3.001.SHUT>.
- Sidaway, James D. 2009.** Shadows on the path: Negotiating geopolitics on an urban section of Britain’s South West Coast Path. – *Environment and Planning D: Society and space* 27 (6), 1091–1116.
- Smith, Barry; David M. Mark 2001.** Geographical categories: An ontological investigation. – *International Journal of Geographical Information Science* 15 (7), 591–612. <https://doi.org/10.1080/13658810110061199>.
- Striedl, Philipp; Asifa Majid; Ross S. Purves 2024.** Sensory, motor, and emotion associations for landscape concepts differ across neighbouring speech communities. – *Landscape Research* 49 (5), 704–721. <https://doi.org/10.1080/01426397.2024.2334055>.

- Sutrop, Urmas 2001.** List task and a cognitive salience index. – *Field Methods* 13 (3), 263–276. <https://doi.org/10.1177/1525822X0101300303>.
- Sutrop, Urmas 2011.** Eesti keele põhivärvinimed. – *Värvinimede raamat*. (= Töid antropoloogia ja etnolingvistika vallast 5.) Toim. Mari Uusküla, Urmas Sutrop. Tallinn: EKSA, 65–82.
- Sõnaveeb.** <https://sonaveeb.ee/>.
- Uusküla, Mari 2018.** Loetelukatse ja nimeandmiskatse psühholingvistika meetodina: eelised ja kitsaskohad. – *Keel ja Kirjandus* 8–9, 683–696. <https://doi.org/10.54013/kk730a5>.
- Uusküla, Mari; David Bimler 2016.** From listing data to semantic maps: Cross-linguistic commonalities in cognitive representation of colour. – *Folklore* 64, 57–90. <http://dx.doi.org/10.7592/FEJF2016.64.colour>.
- Uusküla, Mari; Anu Vau; Kaidi Rätsep; Hannes Palang 2020.** Maastik kui inimoluruum eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus* 8–9, 659–676. <https://doi.org/10.54013/kk754a2>.
- Uusküla, Mari; Martin Eessalu; David Bimler 2025.** Cognitive space and its variants: Alternative associational structures within three semantic domains. – *Journal of Cognition and Culture* 25 (3–4), 380–409. <https://doi.org/10.1163/15685373-12340216>.
- Van Putten, Saskia; Carolyn O’Meara; Flurina Wartmann; Joanne Yager; Julia Vilette; Claudia Mazzuca; Claudia Bieling; Niclas Burenhult; Ross Purves; Asifa Majid 2020.** Conceptualisations of landscape differ across European languages. – *Plos One* 15 (10). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239858>.
- Vau, Anu 2020.** Maastikust eesti keeles ning maastikusõnade tõlkimisvõimalustest eesti ja inglise keele vahel. Magistritöö. Tallinna Ülikool.

The concept of landscape in Estonian language

MARI UUSKÜLA, URMO TREISALT,
HANNES PALANG

Landscape is a central concept in geography with a well-established definition. However, little is known about how landscape is conceptualised by the speakers of Estonian. This article examines how landscape is discussed in ordinary language. The analysis of a free-listing task indicates that landscape is most often associated with natural phenomena. However, a qualitative content analysis of responses to the question ‘What is landscape?’ reveals a different pattern: for Estonian-speakers, landscape is conceptualised as both a natural and a human-made phenomenon. Landscape is described equally often as an area of land and as an environment, although for some respondents, it is also linked to a perceptual or even a personal experience. Older participants produced a larger number of landscape-related terms, suggesting change in the lexical composition of the semantic field, possibly related to a decline in activities carried out in the landscape. In addition, the findings indicate that landscape terms do not constitute a homogeneous semantic field comparable to that of colour terms, body parts, or musical instruments.

Keywords: semantics, semantic fields, vocabulary, mental lexicon, landscape, Estonian

Mari Uusküla
Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut
Narva mnt 29, 10120 Tallinn
mari.uuskula@tlu.ee

Urmo Treisalt
urmo.treisalt@gmail.com

Hannes Palang
Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut
Narva mnt 29, 10120 Tallinn
hannes.palang@tlu.ee